

Справа “М.С. проти Болгарії” (M.C. v. Bulgaria)

У рішенні, ухваленому 4 грудня 2003 року у справі “М.С. проти Болгарії”, Суд постановив, що :

- мало місце порушення ст. 3 Конвенції щодо заборони поводження, яке принижує гідність;
- мало місце порушення ст. 8 Конвенції щодо права на повагу до приватного життя, оскільки держава-відповідач виявилася неспроможною виконати позитивні зобов’язання, що випливають із положень вказаної статті;
- не було необхідності розглядати питання про можливе порушення ст. 13 Конвенції;
- не було необхідності розглядати скаргу окремо щодо можливого порушення ст. 14 Конвенції.

Відповідно до ст 41 Конвенції Суд призначив сплатити заявниці 8 тис. євро як компенсацію моральної шкоди і 4110 євро у відшкодування судових витрат.

Обставини справи

Заявниця, М.С., є громадянкою Болгарії, народилась 1980 року. Вона стверджувала, що коли їй було 14 років (вік, коли особа за власною згодою може вступати у статеві стосунки), її зґвалтували двоє чоловіків, одному з яких було 20 років, іншому – 21 рік.

За словами заявниці, 30 липня 1995 року вона разом зі своєю подругою і двома молодими чоловіками пішла на дискотеку. Згодом вона погодилась на пропозицію чоловіків поїхати з ними на іншу дискотеку. Повертаючись назад, А. запропонував усім присутнім поплавати у басейні. М.С. залишилась в машині. П. повернувся до машини раніше, ніж інші, і, як стверджувала заявниця, примусив її до статевого контакту з ним.

А. і П. цілком заперечили, що зґвалтування мало місце.

В ході проведеного розслідування було виявлено недостатньо доказів, котрі б вказували на те, що підозрювані А. і П. примусили М.С. до статевого контакту з ними. 17 березня 1997 року кримінальну справу було закрито окружним прокурором. У постанові про закриття зазначеної справи вказувалось, що не було зібрано достатньо доказів та доводів для подолання зрозумілих сумнівів стосовно того, чи справді мало місце застосування погроз і насильства щодо потерпілої. Йшлося, зокрема, про те, що в ході слідства не було встановлено, чи чинила заявниця опір гвалтівнику та чи прохала по допомогу сторонніх осіб. Апеляційну скаргу заявниці на зазначене рішення прокурора було відхилено.

У письмовому викладі думок експертів, поданих на розгляд Суду, вказувалось, що випадки, коли залякана жертва поводить пасивно або психічно дистанціює себе від акту зґвалтування, свідчать про те, що потерпіла (потерпілий) перебувають під дією травматичного синдрому психічного інфантилізму (“закляклого переляку”) – найбільш розповсюдженої психічної реакції, що виникає у жертви у процесі її зґвалтування. За підсумками проведеного дослідження, котре стосувалось жінок віком від 14 до 25 років, було встановлено, що двадцять чотири особи з двадцяти п’яти поводити себе під час акту зґвалтування саме у такий спосіб.

Зміст рішення Суду

Заявниця стверджувала, що законодавство Болгарії не забезпечує ефективного захисту особам, потерпілим від зґвалтування, оскільки факт зґвалтування може бути встановлений лише тоді, коли доведено, що жертва насильства чинила активний опір гвалтівнику. Заявниця подала до Суду у письмовому вигляді свої міркування, де виклала думку про те, що Конвенція покладає на державу позитивні зобов’язання захищати фізичну недоторканність та приватне життя особи, а також гарантувати ефективні засоби їх правового захисту. Вона також скаржилась на те, що розслідування обставин її справи на національному рівні було проведено неналежним чином. Заявниця обґрунтовувала свої вимоги, покликаючись на ст.3 (заборона поводження, що принижує людську гідність), ст. 8 (право на повагу до приватного

життя), ст. 13 (право на ефективний засіб правового захисту), ст. 14 (заборона дискримінації).

Суд вкотре нагадав, що відповідно до ст. 3 і ст. 8 Конвенції на держави-учасниці покладено позитивне зобов'язання впровадити в дію кримінальне законодавство, яке б передбачало ефективне покарання осіб, винних у вчиненні зґвалтування, з одного боку, а з іншого - забезпечити належне застосування цього законодавства через ефективне розкриття відповідних злочинів.

Суд зазначив, що в минулому в окремих країнах для притягнення особи до відповідальності у справах про зґвалтування були необхідними докази застосування фізичної сили особою, підозрюваною у зґвалтуванні, або докази активного опору з боку жертви. Проте, як свідчить аналіз судової практики і законодавства європейських держав, наявність таких доказів тепер не вимагається для обвинувачення особи у вчиненні зґвалтування. У правових системах загального права Європи та інших регіонів будь-які згадки про фізичну силу були вилучені із законодавства та прецедентної практики. Попри те, що в більшості європейських країн з континентальною правовою традицією визначення в законодавстві складу такого злочину, як зґвалтування, містить згадку про застосування насильства чи погрози його застосування, судова практика та теорія права стоять на позиції, що для кваліфікації зґвалтування принциповим є не так встановлення факту застосування сили чи погрози його застосування, як встановлення відсутності згоди потерпілої на статевий контакт.

Суд також зазначив, що держави-члени Ради Європи погодились про те, що криміналізація статевих зносин з особою, котра не дає свою згоду на статевий контакт, незалежно від того, чи чинить потерпіла особа опір, чи ні, є необхідним для ефективного захисту жінок від насильства. А відтак, така постановка питання призвела до впровадження змін у відповідне законодавство. Окрім того, Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії нещодавно постановив, що відповідно до міжнародного права будь-які статеві дії щодо особи, котра не дає свою згоду на це, становлять склад злочину зґвалтування. І саме такий підхід відображає універсальну тенденцію розглядати відсутність згоди як істотну ознаку, необхідну для кваліфікації зґвалтування чи інших статевих злочинів. У висновку міжнародної правозахисної організації "Інтеррайтс" ("Interights") йдеться про те, що жертви статевих посягань, зокрема, дівчатка, що не досягли повноліття, часто не чинять опору через низку психологічних причин або через страх перед можливим насильством з боку гвалтівника. Загалом, право і судова практика у справах про зґвалтування розвиваються так, щоб відобразити зміни у ставленні громадськості до відповідних проблем, а саме нові вимоги суспільства щодо захисту статевої автономії особи і забезпечення рівності жінок і чоловіків у статевих стосунках. Зважаючи на досягнуті на сьогоднішній день стандарти та сучасні тенденції, позитивні зобов'язання згідно зі ст.3 і ст.8 Конвенції вимагають від держав-учасниць криміналізації і проведення розслідування фактів статевого посягання навіть тоді, коли стає відомо, що потерпіла особа не чинила активного спротиву, проте також і не давала свою згоду на статевий контакт.

Заявниця стверджувала, що позиція відповідних органів у її справі була обумовлена недоліками законодавства та відображала загальну практику притягнення до відповідальності за зґвалтування винних лише у тих справах, в яких було зібрано докази значного фізичного опору з боку потерпілої особи. Через відсутність конкретних судових справ, що явно демонстрували б практику, про яку зазначала заявниця, Суду було складно дійти спільної позиції щодо обговорюваного питання. З іншого боку, уряд Болгарії не подав до Суду копії рішень чи коментарі до законодавства, котрі б явно спростовували заяви п. М.С. про обмежений підхід до розслідування справ про зґвалтування. Отож, твердження заявниці ґрунтувались на аргументах, котрі не були спростовані.

Виклад заявницею, з одного боку, та підозрюваними, з іншого, двох взаємовиключних версій подій, вочевидь, зумовлював потребу у всебічній ретельній оцінці компетентними органами вірогідності зроблених сторонами заяв та вивчення усіх супутніх обставин. Проте

компетентні органи вжили вкрай мало заходів, аби перевірити вірогідність версії, викладеної П. та А., зокрема тих їхніх показань, де йшлося про те, що заявниця за кілька хвилин після статевого контакту з П. почала пестити А. Адже такі свідчення щодо поведінки заявниці передусім мали б викликати сумніви з огляду на те, що їй було лише чотирнадцять років і вона мала статевий контакт вперше у своєму житті. Також не було перевірено вірогідність показів свідка, викликаного за ініціативою підозрюваних, та не було встановлено точний час події. Також ані заявниці, ані її представнику не було надано можливості допитати свідка, котрий, за твердженням п. М.С., давав неправдиві покази. Таким чином, компетентні національні органи виявилися неспроможними скористатися усіма доступними можливостями для дослідження супутніх обставин та не провели належну оцінку вірогідності суперечливих показів учасників процесу.

Причиною такого упущення з боку компетентних органів стало те, що слідчий і прокурор вирішили, що мало місце так зване “згвалтування на побаченні”. Згадані особи також вважали, що за відсутності прямих доказів згвалтування – таких, як сліди насильства чи можливого опору з боку потерпілої, та доказів того, що заявниця зверталась по допомогу до сторонніх, вони не можуть прийняти відсутність згоди заявниці на статевий акт за доказ згвалтування. Саме тому слідчий і прокурор погодились, що дослідження додаткових обставин не додало б нової суттєвої інформації до справи. Попри те, що слідчі органи не відкидали можливості відсутності згоди заявниці на статевий акт, вони стали на таку позицію, згідно якої відсутність згоди прямо не свідчила про те, що П. та А. розуміли, що М.С. не погоджувалась на статеві зносини. Слідчі органи не взяли до уваги показів заявниці про те, що П. та А. неправдиво сказали заявниці буцімто вони заблукали, аби завести М.С. у відлюдне місце й у такий спосіб створити атмосферу зовнішнього тиску на неї. Також слідчі органи не оцінили належним чином вірогідності версій подій, викладених підозрюваними, а також свідками, запрошеними за їх ініціативою.

Суд дійшов висновку, що національні компетентні органи повинні були дослідити й ухвалити рішення на підставі оцінки усіх супутніх обставин. Окрім того, Суд вказав, що слідчим органам потрібно було зосередитись на вивченні питання про відсутність згоди потерпілої на статевий акт, а відтак, ґрунтувати свої висновки на цьому факті.

Не висловлюючи думки щодо питання про винність П. та А., Суд визнав, що ефективність слідства у справі заявниці, зокрема позиція, обрана слідчими і прокурорами, не відповідала позитивним зобов'язанням держави згідно зі ст. 3 і ст. 8 Конвенції у світлі сучасних стандартів, запроваджених у порівняльному правознавстві та міжнародному праві. Відтак, Суд вказав, що Болгарія не дотримала конвенційних позитивних зобов'язань впроваджувати в дію і забезпечувати ефективне застосування кримінального законодавства, котре б карало усі форми згвалтування та інші види статевих посягань.

Суд постановив, що не виникло жодного окремого питання щодо застосування ст. 13 Конвенції, а також що не було необхідності вивчати скаргу на предмет можливого порушення ст. 14 Конвенції.

Реферативний переклад з англійської мови та опрацювання рішення здійснено у Львівській лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України М.Ю. Пришляк та П.М. Рабіновичем.